

МЕДИУМИТЕ И ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА
ПОЛИТИЧКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ
(Работничките права на македонските новинари)

Димитар Апасиев – доктор на правни науки;
e-mail: dimitar.apasiev@ugd.edu.mk

Правен факултет, Државен Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
(Р. Македонија)

Анстракт: Насоките за надминување на неповолната слика со работничките права на македонските новинари би требало да се движат кон што е можно поголема *самоорганизација* и *саморегулација* на новинарската фела, водејќи се првенствено од општествениот јавен интерес (*utilitas publica*); како и кон подобрување на *правните механизми* за заштита на вработените во медиумскиот сектор кој е столбот на секоја цивилизирана, демократска и правна држава.

Клучни зборови: работен однос, медиуми, фриленс-новинари, хонорарци.

MEDIA AND HUMAN RIGHTS – POLITICAL AND LEGAL ASPECTS
(WORKERS' RIGHTS OF MACEDONIAN JOURNALISTS)

Dimitar Apasiev PhD; e-mail: dimitar.apasiev@ugd.edu.mk
Faculty of Law, State University “Goce Delchev” – Stip
(Republic of Macedonia)

Abstract: Guidelines for overcoming of the negative image with labor rights of Macedonian journalists should move towards possible greater *self-organization* and *self-regulation* of the journalistic profession, primarily guided by social public interest (lat. *utilitas publica*); and to improve the legal mechanisms to protect employees in the media sector, which is the backbone of any civilized, democratic and legal state.

Key-words: *employment, media, freelance-journalists.*

Работодавачите не секогаш се заинтересирани за целосно почитување на нормите од актуелното позитивно законодавство. Дотолку повеќе, одговорноста во оваа сфера понекогаш изгледа и како чиста симболика. Ние не можеме, а да не обрнеме внимание на овие [штетни] појави. Дали е доволно тие само да се дискутираат во кулоарите на научните конференции, на страниците на дневниот печат или, пак, мора гласно да се ‘свони на сите свона’?¹

проф. А. М. Куренной – Москва, 2008

1. „Фриленс“-новинари

Во македонски прилики, барем до почетокот на оваа 2015 година, најчестиот облик на изигрување на прописите од сферата на работните односи на новинарите од медиумскиот сектор е т.н. **хонорарна работа**. Имено, оваа „работа“ всушност не е работа во вистинска смисла на зборот, затоа што формално-правно овие луѓе не се водат како „вработени“ т.е. според македонското позитивно право тие се третираат како невработени лица. Друго име за оваа поголема категорија „работници“ во медиумската индустрија е и називот *прекаријат* или, пак, *фриленсери (freelance journalists)* – што е само еуфеминизиран термин зад кои се крие суровата секојдневна реалност во која живее оваа „нова класа“ на наши сограѓани. Суштествена одлика за нив е несигурноста на нивното божемно работно место. Имено, македонското трудово право воопшто не го познава т.н.

¹ А. М. Куренной, „Вопросы развития Трудового права России“; *Актуальные вопросы государства и права в Республике Македонии и в Российской Федерации* (Выпуск 3) – Сборник научных статей профессоров и преподавателей Юридического факультета Юстиниана I Университета им. Св. Кирилла и Мефодия и Юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова, Скопье, 2008, 76.

хонорарно вработување! И тука нема и не може да има никакви правни дилеми. Всушност, и тенденцијата на новиот и сè уште актуелен Закон за работните односи (ЗРО/2005)² беше, преку воведување на низа нови и атипични видови договори за работа – како на пример: договор за вработување на определено време, договор за приправнички или волонтерски стаж, договор за вршење работа дома, договор за вработување со скратено работно време кај еден или повеќе работодавачи, договор за дополнително работење, договор за пробна работа, посебен договор за вршење точно определени работи и сл. – да се стави ред во работењето „на диво“, од коешто покрај работниците, е оштетена и државата, бидејќи се толерира и стимулира т.н. црн пазар на труд. Но, во Република Македонија примената на овие одредби од ЗРО не се спроведува во пракса, а вината за тоа најмногу можеме да ја лоцираме во *трудовиот инспекторат* и неговото толерирање на ваквите појави, иако има постоечки правни механизми за нивно санкционирање. Ова поради фактот што оваа претежно нископлатена „работа“, всушност е правна категорија од облигационото, а не од трудовото право! Па така, наместо ЗРО (2005), во овие случаи се применува Законот за облигационите односи (2001)³ или Законот за авторското право и сродните права (2010).⁴ Ова, од друга страна, отвара серија други проблеми со кои се соочуваат овие „хонорарци“: имено, за нив воопшто не се плаќаат придонеси; тие немаат здравствено или пензиско-инвалидско осигурување; не се пријавени како вработени лица; не им тече стаж и не им следуваат никакви работнички

² ЗРО (Службен весник на Република Македонија - 62/2005 и 106/08, 161/08, 114/09, 130/09, 149/09, 50/10, 52/10, 124/10, 47/11, 11/12, 39/12, 13/13, 25/13, 170/13, 113/14).

³ ЗОО (Службен весник на Р. Македонија - 18/2001 и 4/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09).

⁴ ЗАПСП (Службен весник на РМ - 115/2010 и 140/10, 51/11, 147/13).

права или бенефиции, за кои во иднина би можеле, на пример, да поведат судски спор со цел да ги заштитат.⁵

2. Нередовно вработени новинари

Горлив проблем со кои се соочуваат огромен број македонски работници, особено оние од новинарско-медиумската фела, е т.н. **нередовна работа** т.е. „привремените вработувања“ или, онака како што тоа е дефинирано во ЗРО (2005), оваа формулација би се однесувала на оние вработени лица кои имаат склучено *договори за вработување на определено време*.⁶ Суштинската одлика на овој вид трудово-правен договор е тоа што тој, според сите теориски и законски параметри, спаѓа во групата на „атипични договори за работа“, односно во нормален правен систем неговата примена би требало да е исклучок, а не правило! Но, во Р. Македонија ова е еден од најчесто злоупотребуваните институти од трудовото право, бидејќи тој одлично им одговара на работодавачите – затоа што, само во овој случај, тие не мораат да даваат писмено образложение за евентуалното идно непродолжување на договорот, односно неговата важност престанува по сила на закон (*ex lege*) едноставно со истекување на рокот за којшто тој бил склучен и веќе од наредниот ден лицето кое до вчера било вработено, станува невработено. Симптоматично кај овој тип договор за работа е тоа што, како одминуваат годините, неговата употреба наместо законски да се намалува – таа, напротив, се проширува!? Имено, на почетокот на транзицијата, во 1990-те, се

⁵ Види и кај Тамара Чаусидис (уредник), *Прекарна работа во медиумската индустрија*, Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници, Скопје, 2014.

⁶ Види и Свездан Георгиевски (уредник), *Бела Книга за професионалните и работни права на новинарите*, ССНМ, Скопје, 2014.

предвидуваше дека ваков неконвенционален договор може да се склучи само во четири експлицитно наведени ситуации, кои условно - по принципот на затворена листа (*numerus clausus*) - би можеле да ги окарактеризираме како „вонредни“;⁷ додека денес тој може да се склучи и за вршење на сите вообичаени „редовни работи“, односно за истите оние случаи за кои би било препорачливо и поразумно да се склучува договор за вработување на неопределено време. Така, во периодот до 2003 година, максималниот дозволен *временски период* во кој можеше да се работи со ваков вид на договор беше една година, по што овој договор автоматски се трансформираше во поповолниот договор за вработување на неопределено време (т.н. редовен работен однос или „трајно вработување“). Потоа овој рок беше подигнат на три години; но, тенденцијата на неповолните законски измени не запре тука, па така - од 2005 година - рокот е пролонгиран на четири; за да, од 2008 па наваму, тој го достигне своето историско максимално траење, на период од дури пет години!

3. Исплашени новинари

Еден од поголемите проблеми на македонското новинарство е **институционалниот притисок** кој е неприфатлив во едно современо демократско општество, а кој главно се манифестира во три варијанти:

(а) тенденциозно поднесување *тужби за заплашување* против одредени, првенствено истражувачки, новинари – и тоа од страна на носители на моќни јавни функции кои, да биде иронијата поголема, се недопирливи за

⁷ Тоа беа следниве: (1) *сезонски работи* – најдолго девет месеци во една календарска година; (2) *зголемен обем на работа* – најдолго шест месеци во текот на една година; (3) *замена на отсутен работник* – додека трае отсуството; и (4) *работа на определен проект* – до неговото завршување [чл. 23, ЗРО/1993].

судските власти кога тие ќе се најдат во улога на тужена странка. Овие проверени механизми на директен притисок во целост ги исполнуваат условите да се квалификуваат во озлогласената група на т.н. *SLAPP поднесоци* - Стратешки тужби против учеството на јавноста. Имено, според самата меѓународно прифатена дефиниција на ваквите писмена, тоа е „тужба која има за цел да ги [само]цензурира, заплаши и замолчи новинарите/активистите со тоа што ќе ги оптовари со судски такси и трошоци - сè додека тие не ги повлечат нивните критики“;

(б) земање „на пик“ на одредени критички медиуми и нивно малициозно казнување од страна на репресивните државни органи - преку разни инспекции, преку Советот за радиодифузија т.е. Агенцијата за медиуми како надлежно регулаторно тело, потоа преку Управата за јавни приходи и сл. - а сè со цел вршење притисок тие да ја променат својата уредувачка политика. Во крајни случаи, доколку овие методи не вродиле со плод, се оди на целосно онеспособување т.е. присилно затворање на медиумот; и

(в) привилегирање на одредени, национални или локални, медиуми кои се блиски до власта и нивно *фаворизирање* преку исплата на надомест за емитување на пречестите кампањски владини реклами.

Резиме

За избегнување на ова клопче од меѓусебно поврзани проблеми, можеби би било добро да се размисли, покрај синдикалното организирање и граѓанското здружување, новинарите да ги насочат своите напори кон креирање на свои **новинарски кооперации** или „слободни колективи“ и, искористувајќи ги поволностите што ги нуди македонскиот Закон за

за другите (2002),⁸ да се обидат да промовираат сосема нов модел на т.н. *антикорпоративно новинарство* кое е многу потешко за контрола и манипулација, бидејќи на тој начин ќе има мрежа од повеќе независни истражувачко-новинарски „гнезда“ или ќелии кои ќе се занимаваат со реалните проблеми на општеството и заштита на јавниот интерес, без никаква можност за уцени, притисоци и [авто]цензура.

Библиографија

***Книги и статии**

Георгиевски, Свездан [ур.]. *Бела Книга за професионалните и работни права на новинарите*. Скопје: Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници, 2014.

Куренной, А. М. „Вопросы развития Трудового права России“. *Актуальные вопросы государства и права в Республике Македони и в Российской Федерации* (Выпуск 3) – Сборник научных статей профессоров и преподавателей Юридического факультета Юстиниана I Университета им. Св. Кирилла и Мефодия и Юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. Скопје: 2008.

Чаусидис, Тамара [ур.]. *Прекарна работа во медиумската индустрија*. Скопје: ССНМ, 2014.

***Нормативни акти**

Закон за авторското право и сродните права (Службен весник на РМ – 115/2010 и 140/10, 51/11, 147/13).

Закон за за другите (Сл. весник на РМ – 54/2002 и 84/05).

Закон за облигационите односи (Сл. весник на РМ – 18/2001 и 4/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09).

Закон за работните односи (Сл. весник на РМ – 80/1993 и 3/94, 14/95, 53/97, 59/97, 21/98, 25/00, 34/00, 3/01, 50/01, 25/03, 40/03).

Закон за работните односи (Сл. весник на РМ – 62/2005 и 106/08, 161/08, 114/09, 130/09, 149/09, 50/10, 52/10, 124/10, 47/11, 11/12, 39/12, 13/13, 25/13, 170/13, 113/14).

⁸ 33 (Сл. весник на РМ - 54/2002 и 84/05).